

TALLOZÁS

A jövő tudományos kutatása

(*Contemporanul*, 1968. 5.)

Bármennyire paradoxonnak tűnjék is, a jelen egyik nagy problémája... a jövő — írja Valter Roman tanulmányrészletében. Nyugaton rohamosan növekszik azoknak a közgazdászoknak, szociológusoknak, politológusoknak, filozófusoknak, történészeknek a száma, akik azzal foglalkoznak, hogy miként alakul 20—30 év múlva Földünk különböző országaiban a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális élet. Ennek kutatása ma már sok országban állami probléma. Vannak országok, ahol a 2000. esztendőig terjedő prognózisokat dolgoztak ki. Szemünk előtt egy új tudomány születik: az előre látás tudománya, a *futurologia*. Ez az új diszciplína a társadalmi prognózis törvényeit és módszereit vizsgálja. Rendelgetése, hogy az ember segítségére legyen a jelenkor nagy kérdőjeleinek megfejtésében.

A futurologia szorosan kapcsolódik egy másik, ugyancsak fiatal diszciplínához: a tudomány tudományához, a *scientológiához*. Ennek célja a tudományos szervezés, tervezés és vezetés elméleti alapjainak, a tudományos kutatás kedvező ütemét biztosító intézkedési rendszernek a kidolgozása.

Az egymással szoros kapcsolatban levő három új tudomány (a vezetéstudomány, a futurologia és a scientológia) közös hivatása: meggyorsítani azokat a társadalmat a fejlődés magasabb fokára emelik. Idevágóan egy sor nyugati tanulmányban az emberi társadalomnak a XX. század végéig — sőt egyes esetekben még azon túl is — történő fejlődésével kapcsolatos figyelemre méltó megállapításokkal találkozunk. E tanulmányok egyik fogyatékosága — noha prospektív gondolkozásról és dinamizmusról tanúszkodnak —, hogy a társadalmi szerkezetek elvi változhatatlanságának alapjaitól indulnak ki, mely szerint a tökéletes rendszer

korlátlan képességgel alkalmazkodik a társadalom aléptípményében bekövetkező gyökeres változásokhoz.

A szerző szerint ahhoz, hogy „meglássuk” a jövőt és hathassunk rá, fel kell fedni a természettudományok különböző ágainak fejlődésében az objektív tendenciákat és figyelembe kell venni a fejlődés nyomán lehetséges társadalmi-gazdasági következményeket. Másrészt szükséges annak megállapítása is, hogy az emberiség érdekében miként lehet közvetlenül hatni a jövő alakulására, vagyis a tudomány milyen eszközeivel lehet hatékonyan befolyásolni alakulásának bizonyos irányait.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a természet- és műszaki tudományok területén viszonylag könnyebb a prognózisok felállítására, mint a társadalmi-gazdasági szférában. Ugyanakkor világos az is, hogy a szintetikus, általános prognózis nem lehet mechanikus összegezése a részlet-prognózisoknak. E tekintetben szükséges olyan megfelelő metodológia kidolgozása, amely lehetővé teszi a jövő alakulásában megfigyelhető tendenciák főbb minőségi változásainak előrelátását.

Merre tart a mai román regény?

(*Gazeta literară*, 1968. 3.)

A nagysikerű *Morometii* című regény második kötetének megjelenése alkalmából a *Gazeta literară* közli a szerző, Marin Preda és Eugen Simion irodalomkritikus beszélgetését a mai regény sorsáról, fejlődési irányairól. Joggal vetődött föl éppen ezzel a művel kapcsolatban a mai modern regény lehetőségeinek, sikereinek vagy bukásának a mérlegelése. Merre tart a huszadik századi regény? És milyen esélyei vannak? Van-e egyáltalán olyan olvasó, aki az állandó sajtó-, tévé- és filmszenzációk idején továbbra is irodalom-, sőt regénypárti marad?

Az világos, hogy ma már egyetlen író sem írhat — Saint-Simonhoz hasonlóan — tízezer oldalas memoárt azzal az igénnyel, hogy valaki el is olvassa azt. Mi tehát a teendő? „Mi az ereje egy írónak azokkal a szenzációs felfedezésekkel szemben, melyeket egy jól szervezett sajtó tökéletes gyorsasággal hoz az olvasók tudomására? — teszi föl önmagának a kérdést Marin Preda. — Számíthat-e még arra az író, hogy az olvasó végigolvasson néhány száz oldalas kitalálást akkor, amikor a valóság minden képzeletet fölülmúl?”

Marin Preda szerint a mai regényről

háromféleképpen reagálhat erre a helyzetre. „Az egyik reagálási forma az, amikor az író hú marad a XIX. századi felfogáshoz, és egyszerűen kijelenti, hogy mindennek semmi köze a művészi alkotáshoz, azután pedig munkához lát, és továbbra is papírra veti képzeletének gyümölcsseit, mintha mi sem történt volna.“ Ez az álláspont nyilván életképtelen, mert csak történt valami, ami döntően megváltoztatta az író és a közönség viszonyát. A második reagálási formát a francia új regény írói képviselik, akik igyekeznek lemondani mindenféle „lélektani“, „szimbolikus“, „elkötelezett“ ábrázolási módról, és olyan műveket alkotnak, melyek — ennél fogva — bizonyos hiányérzetet keltenek az olvasóban. A harmadik út írói pedig azok, akik figyelembe véve a sajtóban és a dokumentumokban közölt hatalmas ismeretanyagot, lemondanak ennek a leírásáról, fölhasználva ugyanakkor mindezt egy széles körű művészi általánosításhoz. Mert a művészi próza ereje éppen az az általánosító képesség, mellyel sem az aktuális riportok, sem a szenzációs dokumentumok nem rendelkeznek. Olyan jelentős művek bizonyítják ennek az írói eljárásnak a hatékonyságát, mint Camus *Pestise*, Kafka *Pere* vagy Sartre regénye, *A fal*.

És mi a helyzet a mai román regény-nyel?

„Ami a kérdést illeti — mondja Marin Preda —, a mai román regény ... bizonyos vámvédelemnek örvend. A mi olvasóink is mohón keresik a dokumentumokat, de nem mondhatjuk, hogy irodalmi lapjaink hasábjait korunk dokumentumai uralják. Ami pedig a televíziót illeti, nehéz volna azt állítani, hogy valamiféleképpen is fenyegeti az irodalmat. Kétségkívül, társadalmunkban szenzációs dolgok, szenvedélyes drámák, fölkavaró események történnek. Miért nem használja ki ezt minden regényíró? Akarom mondani, miért nem lehetünk tanúi e történelemhez kötött műfaj felvirágzásának? Valóban: merre tart a mai román regény?“

Szatellita-városok

(*Viața economică*, 1968. 5.)

A holnap urbanisztikája előtt az a kulcsprobléma áll, hogy összeegyeztesse a demográfiai növekedést és városi koncentrációs irányzatot a jövőbeli szupermetropolisok lakóterületének „szegénységével“. A koncentráció e jelensége olyan szociológiai és földrajzi stúdiumokat tesz

szükségessé, amelyek választ adnak, hogy miként oldhatók meg a városrendezés, valamint a nagyvárosok bonyolult gazdasági és lakásproblémái. Ilyen sürgető körülmények jegyében jöttek létre a szatellita-városok. Ezek kialakulása összetett és hosszas folyamat — állapítják meg cikkükben a szerzők (Ion Lețea és Cezar Popescu).

Eredetüket tekintve a szatellita-városok többfélék. Az egyik csoportba azok sorolhatók, amelyek régebbiek, mint az anyaváros, s ez utóbbi vonzásába kerülve gazdasági funkcióik átalakultak a központi város igényei szerint. Egy másik típust képviselnek azok a szatelliták, amelyek agrár-funkciójú falvakból váltak iparilag fejlett várossá. Újabb jelenség az, amikor a metropolisz túlszűfolt központi lakónegyedeinek tehermentesítését és a lakásvizonyok megjavítását célzó városrendezések során jelennek meg a szatellita-városok. Ilyen „hálósza-ba-városok“ találhatók London, Párizs, Stockholm és utóbb Nyugat-Németország egyes városai körül. A 100 000—200 000 lakost számláló szatelliták telepítései kor figyelembe veszik a rendelkezésre álló szabad területeket, az összekötő utakat a metropolisz központjától számított 30—40 km-es körzetben. Ilyenek London „new-town“-jai, új városai, például Basildon, Harlow) vagy Párizs II. — a párizsi agglomeráció keretében. Moszkva és Leningrád tehermentesítésének folyamata összefonódik az új városokban történő ipartelepítés jelenségeivel.

Amikor a sarkító város és szatellitái között levő terület teljesen vagy csaknem teljesen urbanizálódik: konurbációval van már dolgunk. A konurbációkból kialakult nagy városegyüttesekből jött létre a megalopolisz: az óriásváros.

Hazai magyar irodalmunk múltjának feltárásáért

(*Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1967. 2.)

Az irodalmi múlt feltárásának változatos formái vannak jelen hazai magyar nyelvű akadémiái folyóiratunk legújabb számában. Ezt szolgálja Sóni Pál tanulmánya (*Az avantgarde-irányzatok értékelése a Jövő Társadalmában és a Korunkban*), mely a szerzőnek a kérdés egész sor összefüggését megvilágító tanulmányai sorába illeszkedik bele; ezt Ficzy Dénesnek *Ady*, „*A Holnap*“ és a „*Nyugat*“ *Aradon* című, gazdagon dokumentált közleménye; s ehhez szolgál új

adatokkal Engel Károlynak és Kocziány Lászlónak az adattári részben megjelenő egy-egy közlése, hozzájárulva az Erdélyi Irodalmi Társaság múltjának, illetve a XVIII. századi marosvásárhelyi színház-szások kezdeteinek bővebb megismeréséhez.

A hozzájárulások jellege is eltérő, a választott témákhoz idomulva. Sóni Pál a marxista irodalomszemlélet felé tájékozódó két folyóiratnak a 20-as években megjelent tanulmányai, cikkei, reagálásai alapján az avantgarde körüli hazai eszmei tisztázódás problémáit kíséri nyomon, amely folyamat lényege ez irodalmi forradalom osztály-polarizációjának felismerése és lereagálása, az avantgarde-irányzatok művészi újításainak a proletariátus vezetete harc eszmei összefüggésében való beállítása. A kor európai proletárirodalmának eszmei tendenciáihoz kapcsolódó állásfoglalás bemutatása mellett képet alkothatunk íróink, kritikusainak szerepéről (a Gaál Gábor, Dienes László, Szentimrei Jenő, Szilágyi András, Bartalis János, Fábry Zoltán, Tamás Aladár, Déry Tibor, Hágy Gyula és mások írásainak vagy a körülöttük elhangzott véleményeknek ismeretében), s mindez közelebb hoz mind a vizsgált folyóiratoknak, mind pedig a bennük szereplőknek árnyaltabb megismeréséhez.

Ficzay Dénes gazdag adatanyagában érdekesen követhetjük nyomon a vidéki művelődés és a nagyhorderejű irodalmi megmozdulások termékenyítő viszonyát. Maguk a tanulmány középpontjában álló események mindössze néhány hónapot ölelnek fel Arad kultúrtörténetéből, de ezeken át lehetőségünk van felmérni e viszony mindkét vonatkozását: azt, hogyan indul meg „az ízlésre rakott békok” lezárásának folyamata a Maros parti városban, hogyan alakul ki Adyék érkezése körül egy, a város szellemi életét megpezsdítő kis tábort (amelynek további sorsával kapcsolatban Ficzay utal a két év múlva Aradon megjelenő *Jövőre*, távolabbi következményként pedig hivatkozhatnánk a bánsági irodalomban az 1920-as években jelentkező avantgard-kezdemenyésekre, Sóni Pál tanulmányaira e szakaszból.) De a feltárt események fontosak Ady és a *Nyugat* forradalmának ismerete szempontjából is, hiszen lehetőséget adnak mélységének és szélességének felmérésére.

Az irodalmi múlt ilyen részleteinek e tanulmányokban mutatkozó, alaposan dokumentált megvilágítása vezet az összképhez, hazai magyar irodalmunk közvetlen múltjának és távolabbi előzményeinek teljes feltérképezéséhez.

Etnográfia és „embertudományok”

(*Les lettres françaises*, 1217.)

Claude Lévi-Strauss, akit a francia strukturalizmus vezető alakjának tekintenek, és aki a Collège de France professzoraként szabad nevelői szöszékről hirdetheti elveit, megkapta a legmagasabb francia tudományos kitüntetést, a CNRS (A Tudományos Kutatás Országos Tanácsa) aranyérmét is. A kitüntetés ünnepélyes átnyújtása alkalmával Lévi-Strauss beszédet tartott, amelyből a francia folyóirat nyomán néhány szemelvényt közlünk:

„A strukturalizmus nem felelős azokért a visszaélésekért, amelyeket nevében oly gyakran elkövetnek. Akár nyelvészek, történészek, etnológusok vagyunk, mindnyájan jól meghatározott területeken dolgozunk. A helyesen alkalmazott strukturalizmus nem terjeszt valamilyen üzenetet, nincs birtokában olyan kulcs, amely minden zárat nyit, arra sincs igénye, hogy új világnézetet vagy akár az emberről szóló új elméletet fogalmazzon meg; óvakodik attól, hogy gyógymódokat vagy filozófiát alapítson.

Inkább dolgoz mesterembernek tekintjük magunkat, akik túl apró tények fölé hajolnak ahhoz, hogy azok kiváltsák az emberi szenvedélyeket. Am ezeknek a tényeknek az értéke onnan származik, hogy ezen a szinten megragadva egykor talán pontos ismeret tárgyává válhatnak. Az embertudományok ígyveznek feltárni a társadalmi valóságnak olyan szintjeit, amelyekben nem lehetetlen feladat meghatározni és körülírni a jelenségeket, csökkenteni a változó tényezők számát és kiemelni a kombinációk és viszonylatok formájában kifejezhető állandó tényezőket, úgy, ahogy mi műveljük őket, s ezzel levonjuk azoknak a leckéknek a tanulságait, amelyeket a tudományos gondolkodás története ad nekünk.

De amint a tudomány sem születhetett volna meg, ha nem lépi át az érzékletes tapasztalat szűk határait, az ember tanulmányozása sem mérheti azt, hogy utolérje a tudományt, ha bezárkózna egy nyelv vagy egy nyelvcsoporthoz, egy társadalom vagy ama civilizáció határai közé, amelyhez tartozik, vagy pedig egy történelmi szakaszba, bármilyen hosszú legyen is az, amelyet a mi társadalmi vagy erkölcsi érdekeink mércéjéhez mérünk. Tehát nem paradoxon az a szándék, hogy az emberi jelenségekre azt a megismerési típust alkalmazzuk, amely a világ csak egy sarkában és egy nem is régi korszakban keletkezett, belátva, hogy az

ilyen megismerés számára az emberiség bármelyik töredéke kivételes tárgyként szolgálhat. Innen származik az etnológiának az a makacs igénye, hogy semmit se zárjon ki tanulmányaiból, mindabból, ami emberi.”

Leonardo da Vinci és a csapágó

(*The Burlington Magazine*, CX. 778.)

A Leonardo da Vinci-kéziratok nemcsak a művészeket, hanem a technikai tudományok képviselőit is bámulatba ejtik. Leonardo egyik tervrajza és a hozzá írt jegyzetek azt bizonyítják, hogy a reneszánsz e nagy tudósa olyan csapágó-rendszert talált fel, amelyről mindezeideig a technikai történészeknek fogalmuk sem volt. Ladislao Reti, a kaliforniai egyetem tanára, technika-történész, Leonardo da Vinci életének és műveinek világszerte elismert kutatója, erről a találmányról írt feltűnést keltő tanulmányt, miközben a Madridi Nemzeti Könyvtárban felfedezett s mintegy 700 lapot tartalmazó Leonardo-kézirat technika-történeti vonatkozásaival általában is foglalkozik. Reti a kéziratok tartalmi elemzéséből arra a következtetésre jut, hogy „Leonardo da Vinci tervrajzainak tanulmányozása szükségessé teszi a mechanikai felfedezések történetében eddig elfogadott kronológia megváltoztatását“.

Amikor egy nagy csapágógyár igazgatósági elnöke megvizsgálta a Retitől közölt Leonardo-tervrajzot, csodálkozva vallotta be, hogy gyáruk először 1920-ban alkalmazott hasonló rendszerű csapágót, és meg voltak győződve találmányuk eredetiségéről. A tervrajz azonban kétségtelenné teszi, hogy az elsőség Leonardót illeti. Reti tanulmányában megállapítja, hogy Leonardo rendszeresen elemezte azokat a „feltételeket és szerkesztési részleteket, amelyek a hasznos gépek ésszerű felépítéséhez vezetnek. Különösen érdekelte őt a surlódás kérdése, ami a fogaskerék és a csapágó esetében elkerülhetetlenül felmerül... és olyan megoldásokat ajánl, amilyeneket a modern technológia csak legújában alkalmaz.“ Ilyen például a csavaremlő s az anyacsavar.

A Leonardo da Vinci-kéziratok felfedezésének körülményei nem teljesen világosak. Jules Piccus, a massachusetts-i egyetem tanára azt állítja, hogy a madridi könyvtárban középkori balladák után kutatott, amikor ráakadt e kéziratokra. A madridi napilapok viszont azt írták, hogy a könyvtár a kéziratokat nemcsak katalogizálta, hanem Piccus megjelenése

előtt két évvel már ki is állította. E kérdéssel kapcsolatban Reti a következőket írja: „A Leonardo-kéziratokat véletlenül dr. Jules Piccus találta meg... és a könyvtár kéziratárának vezetője azonnal Madridba hívott... hogy hitelesítsem a felfedezést, és esetleg gondoskodjam annak megfelelő tudományos kiadásáról. Ilyen módon abban a nagy kiváltságban volt részem, hogy én voltam az első Leonardo-kutató, aki kezembe vehettem a csodálatos madridi kódexeket, Leonardo egyetlen, mostanig ismeretlen és kiadatlan írásának és tervrajzainak gyűjteményét.“

Füst Milán — a költők költője

(*Magyar Műhely*, 1967. 23—24.)

A nyolcvanéves költő, prózaíró és esztéta életművének akarta szentelni egyik különszámát a rangos „irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat“, amely köré a párizsi Atelier író-csoport is tömörült. (Az Atelier rendezésében került sor a múlt évben a fiatal írók nemzetközi találkozására, amelyen a román küldöttség is, Ana Blandiana-val tagjai között, részt vett.) Füst Milán halála azonban részben emlékezőssé, tisztelgőssé avatta ezt a különszámot, noha az „In memoriam“ cím alá gyűjtött írások (Papp Tibor, Tolnai Ottó, Bánfi Magda, Határ Győző versei, Cs. Szabó László Shakespeare-esszéje) mellett kitűnő elemző tanulmányok adják a folyóirat törzsanyagát. A szerkesztők — Weöres Sándor és Kaszák Lajos művét vállaló különszámaik után — nem is a szomorú eseménnyel indokolják vállalkozásukat, hanem a tanítványi szerep megvállalásával. Negyedszázaddal túlélve a *Nyugat* nagy alkotóit, Füst Milán „utolsó alakja volt annak az irányzatnak, amely irodalmunk reneszánszát teremtve meg, évszázadokra törvényt, normát szabott. Természetesen nem az ízlését, stílusát — de a magatartását, szorgalmát és kitekintését“ — olvassuk a bevezetőben.

A folyóirat első helyen közli Füst Milán 1951-ben, az Írószövetség pártszervezetének fölszólítására írt önéletrajzát, melyben nyomatékkal esik szó a költő 1918—19-es szerepléséről, többek között arról, hogy Ady elnöklelte alatt a Vörösmarty Akadémia ügyésze volt. Az ember és művész figuráját kelti életre Fenyő Miksa, Határ Győző, Paolo Santarangel, Gera György tanulmánya, majd Kozoca Sándor bibliográfiáját élővé varázsolva, következnek a részlet-elemzések, Füst Milán művének egy-egy terü-

letét véve bonckés alá. Bori Imre, Hanák Tibor, Nagy Pál, Bernard Noel, Márton László írásai sokoldalúan világítják meg a kérdéseket, most mégis a Lengyel Balázs vonzón megírt, okos tanulmányából idézünk, amely „a költők költőjéről” ad meggyőző portrét, Füst költészetét a magyar és egyetemes líra egészének fejlődésébe ágyazva bele.

„Líránk lassú fordulása az élménysűrítéssel dolgozó úgynevezett objektív költészet felé, a legszemélyesebb mondanivalóval telített személytelen látomások gyakorisága, a filozófikus kérdéseknek mitológiát-újító vagy teremtő megformálása jól mutatják Füst kezdeményeinek továbbáramlását — írja Lengyel. — És mintha mindez éppen líránk legnagyobb vállalkozásaiban volna a legtöményebb. S ha e változó folyamatban Füst Milán továbbélése ma már nem tudatos vagy csak félig az, akkor olyan ő is, akinek jegyeit — észre sem véve — hordozza az utód.” Lengyel Balázs egy Berzsenyi — Füst Milán párhuzam lehetőségét villantja fel; vajon Füst életműve „nem egy felzaklatott, századunkba illő Berzsenyit idéz elénk?”

Computerek civilizációja

(*Le Nouvel Observateur*, 166.)

„Tény és való — írja Jean Jeoffroy a francia folyóirat hasábjain —, hogy államférfiak és szakértők egybehangzó véleménye szerint a computerek betörése századunk társadalmába az emberiség olyan átalakulását készíti elő, amilyen az első gépek megjelenése óta még nem volt.” Igaz, már több ízben, így például az autó vagy a telefon megjelenésekor is, szó esett a civilizáció új szakaszáról, de valóban: az atomenergián kívül (mely egész civilizációkat felszámolhatja) egyetlen felfedezés sem jár olyan következményekkel az emberiségre, mint a computer. E tézis illusztrálására törekszik a szerző. Emlékeztet többek között arra, hogy nem telik el egy hét, gyakran egy nap sem, hogy e berendezések újabb és újabb területekre be ne törnének, és alig húsz év alatt olyan fejlődést értek meg, amely egyedülálló.

Az 1944. augusztus 7-én született Mark I. („Bessie”), a még fogaskerekekkel és relékkel működő „monstrum-nagyapa” óta már több mint 50 000 „okosabb unoka” született (ma már a negyedik generáción dolgoznak), s e robbanásszerű fejlődés alapja az „elektronizálás”. Előbb az elektroncső (első nemzedék), majd 1958-ban a tranzistor (második), később a

miniatürizált áramkörök (harmadik nemzedék) voltak az elektronizálás alapjai, s ma már a negyedik — molekuláris — nemzedék előállításán dolgoznak. Hol vagyunk már a másodpercektől, amelyek a „Bessie” egy-egy matematikai műveletét fémjelezték! A harmadik nemzedék már nanoszekundumokban számol, s egy másodpercben körülbelül annyi nanoszekundum van, ahány másodperc harminc évben. „Nyolc századra lett volna szüksége Franciaországban annak a matematikusnak, aki ki akarta volna számítani a Concorde típusú repülőgép szárnyainak minden pontjára a légnomást keltezte feszültségeket. A computer mindezt egy óránál rövidebb idő alatt elvégezte.”

„Szuperagyakról van-e itt szó? — kérdi Jeoffroy —, melyek egy szép napon szuper-rendőrállamokat hoznak létre, vagy pedig olyan civilizáció felé viszik az emberiséget, amely mentesíti tagjait fárasztó és kellemetlen tevékenységek egész sorától?” Szerinte a computer nem csupán elektronikus számítógép. Annál sokkal több. Idezi egy nagy gyár kérését: francia megfelelőt keres a computer kifejezésére (az „elektronikus számítógép” kifejezést nem tartja alkalmasnak); ugyanis az *ordinateur*t sem tartja eléggé kifejezőnek. Majd emlékeztet arra, hogy e berendezések képességeit korántsem fejezik ki az „elektronikus”, „rendkívül gyors”, vagy „automatikus” jelzők. Nem a „hardware”, a „vasáru” a computer lényege. Mindez — vagyis a technika, maga a gép — csak eszköz. A „software” a „lágy portéka”, vagyis a gép logikája, programja, „nyelve”, egyszóval mindaz, ami hozzátartozik, de nem gépi, alkotja a lényegét, a computer lelkét, azt, ami több benne, mint elektronikus számítógép.

Nem az a döntő, hogy egy műveletet egymilliomod vagy milliárdad másodperc alatt végeznek el (bár ez is nagyon fontos), hanem az, hogy hány és milyen programot képes egyszerűen, egymást keresztezve, elvégezni — anélkül, hogy ezek a programok zavarnák egymást, milyen logikával szűri át ezeket a programokat, és hogy „tanul-e”, tud-e olvasni: és milyen nyelven... Egy kitűnő computer is alig jelent valamit olyannak a kezében, aki nem rendelkezik a „software” minden finomságával. „Olyan ez, mintha Stradivariust adnánk egy félkarú kezébe” — írja Jeoffroy.

Es a munkanélküliség, melyet a computerek széles elterjedése okoz majd? Válaszképpen, íme, Jeoffroy csattanós példája. Ha az Egyesült Államokban a bankműveletek elvégzésére nem vezetnék

be a számítógépeket, tíz év múlva minden húsz és negyven év közötti amerikai dolgozó a bank-szakmában tevékenykednek. Hasonló a helyzet a telefonhálózatnál, ahol csupán a számítetek bevezetése óvja meg az Egyesült Államok összes hölgyeit attól, hogy pár éven belül mindannyian telefonos kisasszonyokká váljanak...

Persze, ez túlzás. De legalább szemléletes.

A zene a pluralista tömegtársadalomban

(*Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1967. 1—2.)

Siegfried Günther impozáns bibliográfiai apparátusra támaszkodó tanulmánya a XX. századi Németország (a világháború után csak az NSZK) zenei életét térképezi fel — a nem marxista zeneszociológia legkorszerűbb szempontjai szerint.

A szerző szerint a zenében nincs „fejlődés”, mert minden műalkotás öntörvényű egyed. A műalkotás társadalmi hatásának mikéntje az, ami fejlődik — különösen a jelenkorban, amikor a zenegépek a zene hatóterületét messze kiszélesítették. A zeneszociológus rendelkezésére álló adatok, minél mélyebbre nyúl a múltba, annál szegényesebbek. További negatív tényező, hogy a felmérés szempontjai még ma sem egységesek. Mégis, tanulmánya második fejezetében a szerző egy sereg átfogó statisztikát reprodukál: a német opera- és hangversenylátogató közönség számbeli alakulására, életkor és foglalkozás szerinti megoszlására, a hangversenyműsorok korstílus és műfaj szerinti összetételére vonatkozólag. Ezek a kimutatások — esetenkénti hiányaik és a túlságos sommázás ellenére is — érdekesek és tanulságosak a szociológiában kevésbé jártas zenei érdeklődésű olvasó számára is. A korunkban egyes számúvá jelentékenyedett technikai eszközök — rádió, lemez, televízió — kihatását vizsgáló statisztikák teljesebbek, és előbbieknél valóságosabb következtetésekre adnak alkalmat.

E „nyersanyag” felsorakoztatása után a szerző a fogyasztók három sajátos rétegének megfelelően három „szektorra” osztja a zenei életet. A „Populármusik” fogalma napjainkban a népszerű dal és a sláger mellett a mindenféle dzsesszt, a teljes operettirodalmat és a népszerű operarészleteket is felöleli, sőt olyan „komoly” zenei alkotásokat is, mint például Mozart *Kis éji zenéje* vagy a *Halleluja* a *Messiás*ból. Ez a zene ma az egész társadalmat előzönlí. A zenei élet

középpontjában a hagyományos, polgári opera- és hangversenyélet áll. E „szekunder” szektor fogyasztói köre ma is meg lehetőségen szűk, de állandóan bővül, főleg a nagyvárosokban. Korunkban e két hagyományos kategória mellett egy harmadikat is tekintetbe kell venni: az avantgardista zenét és híveit. A szerző szerint az a három szektor a társadalom valamennyi rétegét átfogja — osztály-, vagyoni és foglalkozásbeli különbség nélkül, ami azt jelenti, hogy osztályjellegű zene ma már nincs is...

A nyilvánvalóan nem marxista tanulmány széles látószögű képet nyújt a nyugatnémet zeneszociológia célkitűzéseiről és jelenlegi állásáról, s elsősorban *mint ilyen* dokumentumértékű.

Újságírás és irodalom

(*L'Europeo*, 1968. 2.)

Hemingway egy olaszra fordított riportgyűjteményével kapcsolatban Carlo Bo felveti az irodalom és az újságírás kapcsolatainak kérdését. Pontosabban mindenekezt az, hogy szabad-e neves írók munkájának melléktermékét, újságcikkeiket és riportjaikat haláluk után összegyűjteni és kiadni. Arra emlékeztet ugyanis, hogy maga Hemingway különbséget tett az „elrepülő szavak” és a „maradandó szavak” között.

„Nem vonjuk kétségbe — írja Carlo Bo — a könyv kiadójának, William White-nak azt a megjegyzését, hogy az író e lapok közül sokat felhasznált műveiben. Miután azonban megmondottuk ezt, figyelmeztetni szeretnők azt az olvasót, aki esetleges szenvedélyes tisztelője a nagy amerikai írónak, hogy e könyvben valóban sok érdekes vonatkozással ismerkedhet meg, amelyek kiegészíthetik az íróról kialakított kissé merev elképzeléseket. Olyan elemekről van szó, amelyek az újságcikkekből — azok természeténél, rögtönzött és kidolgozatlan jellegénél fogva — meríthetők. Így az olasz olvasót valóban sok tanulsággal gazdagítja a könyv Olaszországban írott cikkeket tartalmazó része. Például a genovai konferenciáról szóló tudósítások, vagy Mussolini portréja. Ezek kiegészíthetik Olaszországnak azt a képét, amelyet Hemingway olasz témájú szépírói művei adnak. A gyűjtemény legértékesebb részének a spanyol polgárháborúról szóló cikkek tűnnek. Véleményem szerint ekkor érte el Hemingway írói érettségét, és így már képes volt arra, hogy a gyűlékony anyagot kockázatok nélkül dolgozza fel.”

Szükség van-e az Ember Intézetére?

(*Lityerturnaja Gazeta*, 1967. 37; 42; 47.)

Az embert tanulmányozó tudományok mai fejlettségi foka sokak véleménye szerint időszerűvé teszi egy olyan szervezési központ létrehozását, amely az antropológia, biológia, filozófia, pszichológia és még számtalan más tudomány ilyen irányú munkájának koordinálását elvégezné, az emberkutatás általános metodológiáját és programját kidolgozná. Párizsban létezik egy ember-múzeum, a Szovjetunióban, sok európai országban, Amerikában hatalmas antropológiai intézetek és laboratóriumok működnek, de olyan intézmény, amely az emberről szóló egységes tudomány megteremtését tűzné ki feladatául, még nem jött létre.

A moszkvai hetilap rendezte kerekasztal-vita azt bizonyítja, hogy a megkérdezettek többsége elérkezettnek látja az időt az ember tudományos megismerése egységes stratégiájának kidolgozására. A legalaposabb indoklást B. G. Ananyev akadémikusnak a vitához kapcsolódó cikke nyújtja. Hivatkozik 130 olyan diszciplínára, amelyek 49 probléma köré csoportosulva az embert tekintik kutatásuk tárgyának. Java részük az utóbbi évtizedekben született, mint az *ontobiológia* (az életkori sajátosságok morfológiája, fiziológiája és biokémiája), a *szexológia* (a nemi eltérésekkel és a szexualitással foglalkozó tudományág), a *konstitucionális antropológia* (a testalkat típusairól szóló tanítás), a *magasabbrendű idegtevékenység tipológiája*, a *differenciális pszichológia* (az egyéni-pszichikai sajátosságokat tanulmányozó tudomány) és mások. A természettudomány területén a specializálódás az emberi élet egyes szakaszainak a kutatására összpontosul. A társadalomtudományok területén is számos új diszciplína jött létre, mint pl. a *szemiotika* (a nyelvi és másfajta jelrendszerek általános elmélete), az *axiológia* (az élet és a kultúra értékeiről szóló tanítás), a *heurisztika* (a kutatás logikai eljárásainak, a feltalálás pszichofizikai mechanizmusainak vizsgálata) és így tovább. Az emberi haladás e jelenségeinek óriási a fontosságuk, ugyanakkor ez a nagyfokú differenciálódás az ember egészére vonatkozó ismeretek széttagozottságának a veszélyét is magában rejtí, amit a tudományos fejlődés programjának kidolgozása kiküszöbölhetne. Ezért olyan nagy jelentőségű az egymással határos tudományok integrálása. Hasonló szintetizálásra Helvétiustól, Feuerbachtól kezdve

már a múltban is történtek kísérletek; a szovjet tudományos életnek gazdag előtörténete van e vonatkozásban, és a többi szocialista országban is jelentős eredményeket érnek el a szociológia, pszichológia, a természettudományok, a filozófiai antropológia és más tudományágak összehangolásában. Közel az idő, véli Ananyev, amikor megvalósulhat Marx és Engels jóslata, hogy a jövőben a természettudomány és a humán tudományok egy egységes tudománnyá: az ember történelmi természettudományává fognak összeolvadni.

A vita résztvevői egyetértettek abban, hogy szükség van az Ember Intézetének felállítására a Szovjetunióban. Egyikük számára sem kétséges, hogy a mai tudomány elsőrendű feladata azt tisztázni, hogy mi is az ember. Ezen túlmenően azonban eltérőek a nézeteik az ember mai fogalmának a meghatározása kapcsán. G. P. Scsedrovickij filozófus M. M. Geraszimov antropológussal vitázva a homo sapiens, a biológiai értelemben vett embert megkülönbözteti az emberiség rendszerének elemeként felfogott embertől, aki magában foglalja a környező bonyolult világhoz való viszonyulást is. A biológiailag szervezett anyagot ma már nem tekinthetjük kizárólagos feltételnek: ha a primitív embernek mindkét kezét levágták volna, megszűnt volna ember lenni, de ma már rövidesen a szívet és a tüdőt is pótolni lehet, és nincs messze az idő, amikor a tudomány az agykéreg felett is átveszi az uralmat. A mai homo sapiens tehát gépek, algebra, geometria nélkül nem is lehet ember. Az összes létező tudományok az embert vagy szervezetként, vagy egy rendszer elemeként, vagy pedig mint személyiséget vizsgálják.

N. Sz. Atarov író tiltakozik azellen, hogy a megalakítandó intézetben az embert modellként kezeljék. Ő azt a nézetet képviseli, amely szerint a személyiség fejlődése, az élő és élettelen természettel való kapcsolatának az alakulása, a bensejében végbemenő drámai munka emberi mivoltának harmonizálására — állati ösztönei és reflexei ellenére —, az etikai és esztétikai úton történő harmonizálás nem történhet absztrakció útján, márpedig a modellálás ide vezetne.

N. I. Nyepomnyascsaja pedagógus a vita során arra hívja fel a figyelmet, hogy az emberről szóló egységes tudományt nem tekinthetjük a többi tudomány egyszerű összegének: ki kell dolgozni a tudományos kutatásnak egy külön területét, amelynek meglegyen a maga sajátos tárgya.